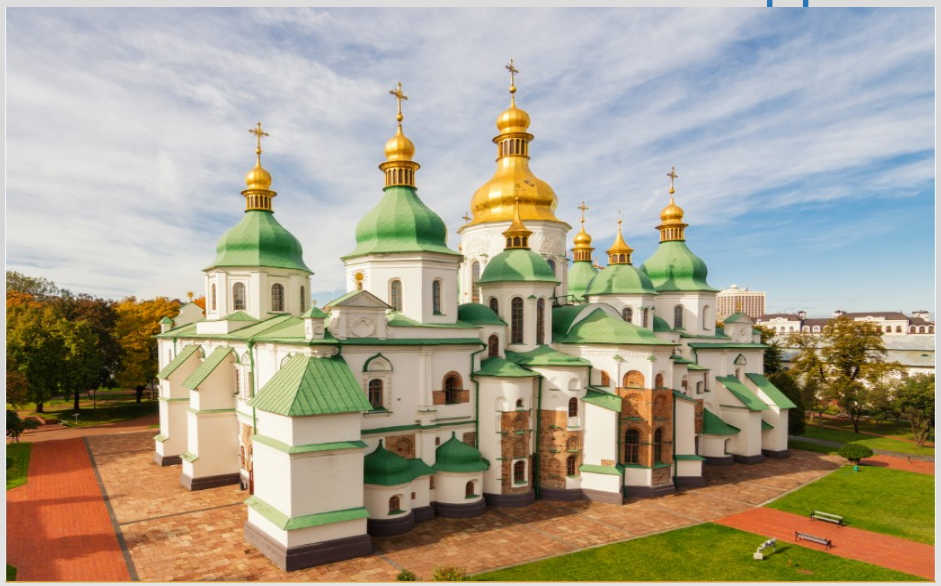
КВНЗ «ХАРКІВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»

Софійський собор – визначна пам’ятка історії та архітектури України

Методичний кейс до історичної години

Зоя Жеребкіна, завідувач бібліотеки

Одна з найвідоміших духовних святинь Києва – Софійський собор.

Софія Київська (Софійський собор) – це найдавніший християнський храм часів Київської Русі-України, зведений в XI столітті в центрі Києва.

Також під цією назвою розуміють Національний заповідник «Софія Київська» – великий історико-архітектурний комплекс.

Вигляд із дзвіниці
https://vue.gov.ua/

ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТКА

У «Повісті минулих літ» заснування Софійського собору значиться 1037 рік.

У Новгородському літописі – 1017 і 1037 роки.

Місцем закладення було поле битви, на якому 1036 року військо Русі здолало печенігів.

І хоча достовірної дати заснування не виявлено, ця святиня для історії, культури й архітектури країни має надзвичайно важливе значення.

ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТКА

Засновником собору, за літописними джерелами, був київський князь Ярослав Мудрий.

Інші джерела пов’язують заснування собору з іменем Володимира Великого.

Останніми роками набула популярності гіпотеза, що спорудження розпочав Володимир Великий, а завершив справу свого батька Ярослав Мудрий.

ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТКА

Собор присвячено Софії – Премудрості Божій – одній із найскладніших абстрактних категорій християнства.

Ця версія має багато тлумачень.

За апостолом Павлом, Софії символічно відповідає іпостась Христа – втіленого Слова Божого.

Пізніше поширилося ототожнення Софії з Божою Матір’ю.

Панорама Софійської площі та дзвіниці Софійського собору https://clipr.cc/R1Lfb

ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТКА

У першій половині XVII століття реставруванням Софійського собору опікувався митрополит Петро Могила, проте після його смерті та внаслідок трьох десятиліть політичної нестабільності – доби Руїни – споруда перебувала в занепаді.

Проте це змінилося, коли гетьманом став Іван Мазепа.
За його правління собор набув нового вигляду – барокового.

Софія Київська для гетьмана була осердям суверенної української держави, символом її тяглості від доби Рюриковичів до XVIII століття.

ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТКА

Бібліотека Ярослава Мудрого,
за літописними свідченнями, – перша бібліотека Київської Русі, що розташовувалася на території Софійського Собору в Києві.

Час заснування бібліотеки невідомий.
У «Повісті минулих літ» про неї згадується під 1037 роком.
Віддаючи належне Ярославу Мудрому, літописець після розповіді про користь книг, які «суть реки напояющие вселенную», говорить, що «Ярославъ же сей, якоже рекохом, любил бе книги, много написав и положи в святей Софии церкви».

Це єдина згадка в літописних джерелах про першу бібліотеку Київської Русі.
Подальша її доля невідома.

Меморіальний знак на честь бібліотеки Ярослава Мудрого
http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/persha_drevneruska_biblioteka.shtml

ПОБУДОВА

Грандіозні розміри та надзвичайно ускладнена структура, інтер'єр Софійського собору відтворює середньовічну модель Всесвіту.

Зовнішній вигляд – образ Граду Божого – Небесного Єрусалима.

Довжина собору – 41,7 м, ширина – 54,6 м, висота до головного купола – 28,6 м (центральний підкупольний простір має висоту 29 м).

Собор має пірамідальну композицію: завдяки поступовому наростанню висоти склепінь і куполів від країв до центру створюється виразний пірамідальний силует.

БУДІВЕЛЬНА ТЕХНІКА ТА МАТЕРІАЛИ

Стіни Софійського собору складені з природного каменю (рожевого кварциту та граніту) і пласкої цегли – *плінфи*, покладених на вапняно-цем'янковому розчині.

Через чергування каменю та цегли стіни мали характерні двокольорові смуги; спочатку кладка не тинькувалась і залишалася відкритою.

У пазухи склепінь вмуровано керамічні посудини (голосники), які зменшували вагу конструкцій та покращували акустику.

ПЛАНУВАННЯ ТА ВНУТРІШНІЙ ПРОСТІР

Ядро собору вписується у квадрат зі стороною 31 м.

Головний неф або нава *(частина простору між рядами колон, стовпів, арок)* перетинається трансептом *(поперечна нава, яка перетинає основну поздовжню наву під прямим кутом*), утворюючи просторовий хрест.

Нава
https://surli.cc/jiobje

ПЛАНУВАННЯ ТА ВНУТРІШНІЙ ПРОСТІР

Храм оточений двома рядами відкритих і закритих галерей (внутрішня – двоповерхова).

Зовнішня галерея спирається на унікальні напіварки-аркбутани *(підпірна арка).*

На західному фасаді асиметрично розміщені дві башти з гвинтовими сходами, що ведуть на хори (полаті) другого поверху.

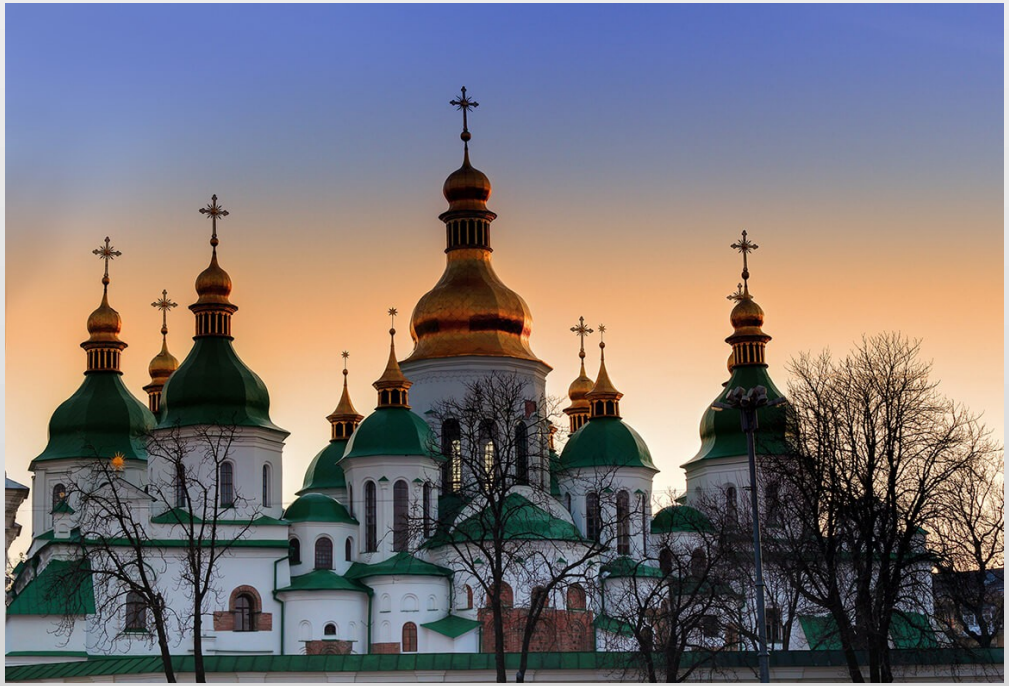
Ліпнина на головній бані Софійського собору
https://baroko.ukrainaincognita.com/objects/sofijskyj-sobor-u-kyyevi/

ЕВОЛЮЦІЯ ТА ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД

13 куполів Собору символізують Ісуса Христа і 12 апостолів.

За багатовікову історію собор пережив навали ворогів, пограбування, часткові руйнування, ремонти, перебудови.

У XVII–XVIII століттях собор зазнав реконструкції в стилі українського бароко: змінено форму куполів на грушоподібні, оштукатурено та побілено фасади, прибудовано нові фронтони й декоровано екстер’єр.

https://7chudes.in.ua/nominaciyi/sofiya-kyyivska/

МОЗАЇКИ

Збереглися 260 м² мозаїк
і 3 000 м² фресок XI століття.

Біля кожної мозаїчної композиції
є написи грецькою мовою,
що пояснюють сюжет.

Імена мозаїстів невідомі.

Особливу цінність становлять мозаїки
XI століття, які прикрашають головні
частини собору – центральну баню
та головний вівтар.

Зображені основні персонажі
християнського віровчення.

https://clipr.cc/R1Lfb

МОЗАЇКИ

Витвором мистецтва мозаїки вважається зображення Оранти, розміщеної в центральній апсиді, – фігури Святої Діви Марії, руки якої підняті в молитві.

Мозаїка має 6 м у висоту.

Унікальність: виконане на внутрішній поверхні купола Собору.

З різних точок Оранта виглядає зображеною в різних позах – стоячи, схилившись у молитві чи на колінах.

https://clipr.cc/R1Lfb

МОЗАЇКИ

Усі мозаїки собору виконані на сяйному золотому фоні, їм притаманні багатство барв, яскравість і насиченість тонів.

Переважними тонами є синій та сіро-білий у поєднанні з пурпуровим.

Кожний колір має багато відтінків: синій – 21, зелений – 34, червоно-рожевий – 19, золотий – 25 та ін.

Усього палітра мозаїк собору налічує 177 відтінків кольорів.

Це свідчить про високий розвиток скловарної справи та техніки виготовлення смальти (*особливе непрозоре кольорове скло у вигляді дрібних кубиків або пластинок, яке виготовляють шляхом додавання оксидів металів і спікання в печі; створює ефект внутрішнього світіння та м'якого мерехтіння*).

Наразі сучасні майстри, використовуючи методи XXI сторіччя, не в змозі

ФРЕСКИ

Фрески зведені в єдину систему, яка включає багатофігурні композиції, окремі постаті та напівпостаті святих, численні орнаменти.

У центральному підкупольному просторі – сцени євангельського циклу.

Збережено: «Розп'яття», «Зішестя Христа в пекло», «Явлення Христа жонам-мироносицям», «Зішестя Святого Духа» та інші.

Фрески в жертовнику присвячені апостолу Петру, в дияконнику – Іоакиму, Анні та Діві Марії, у бічних вівтарях – архістратигу Михаїлу та св. Георгію – патронові Ярослава Мудрого.

На хорах збереглися фрески «Тайна вечеря», «Чудо в Кані Галілейській» та інші.

Фреска «Апостол Павел»

https://clipr.cc/R1Lfb

ФРЕСКИ

Напроти вівтаря, на трьох стінах середньої нави був груповий портрет родини Ярослава Мудрого.

На малюнку зображені Ярослав Мудрий з макетом Софіївського собору в руці, дружина Ярослава княгиня Ірина.

За ними йшли їхні сини й дочки.

Від цієї великої композиції збереглися чотири постаті на південній та дві – на північній стінах.

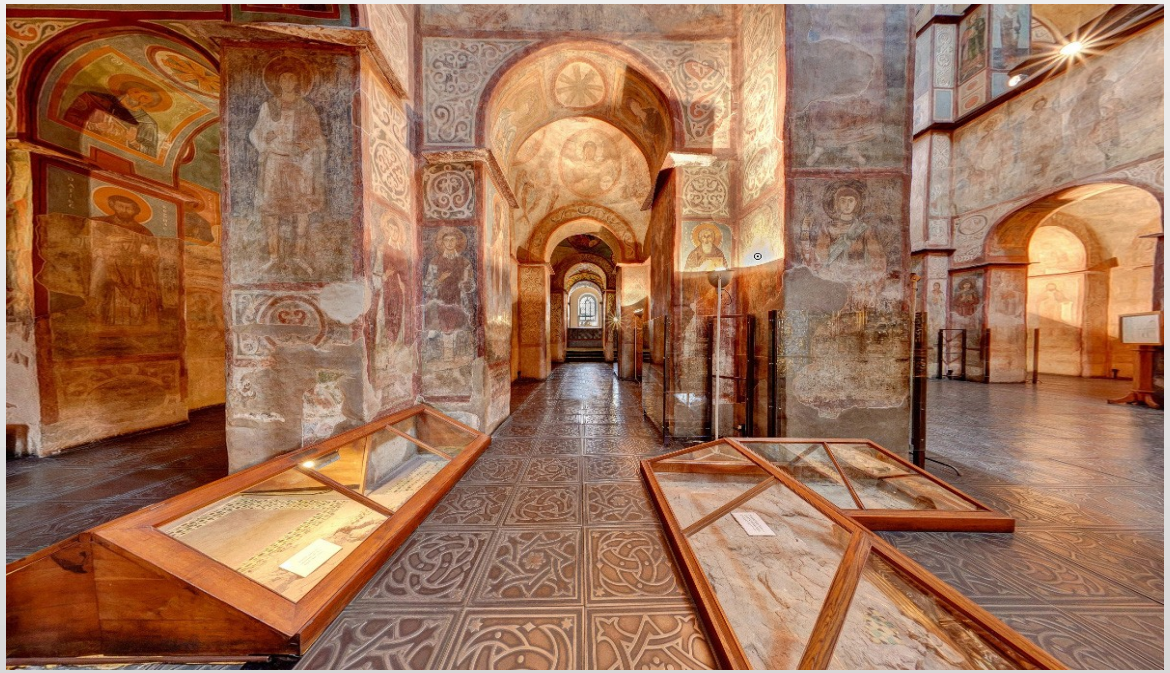
Портрет родини Ярослава Мудрого

http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/

ФРЕСКИ

Унікальний ансамбль фресок зберігся у сходових вежах собору.

Їхня тематика пов’язана з візитом княгині Ольги до Візантії, зустріччю її з імператором Костянтином VII Баг рянородним тощо.

Усі зображення виконано на блакитному тлі; переважають вохристі, білі та світло-зелені барви.

https://the-city.kiev.ua/ua/article/sofiyskiy-sobor-kiev-137

В окремих місцях соборного інтер’єру є фрагменти клейового XVII ст. та олійного XVIII ст. живопису.

Більшість олійних композицій виконано під час поновлення інтер’єру в XIX ст.

Серед творів мистецтва XVIII ст. велику цінність становлять дерев’яний різьблений та позолочений іконостас, його царські врата й мідні позолочені двері в нартексі.

Царські врата головного іконостасу Софійського собору
https://me-l.co/yn63cfhm

У соборі збереглися мармуровий різьблений саркофаг Ярослава Мудрого, фрагменти мозаїчної та керамічної підлог XI ст., віконниця XI ст. тощо.

Саркофаг Ярослава Мудрого, Володимирський вівтар Софійського собору
https://baroko.ukrainaincognita.com/objects/sofijskyj-sobor-u-kyyevi/

Архітектурна довершеність Софійського собору, багатокольорові мозаїки та фрески XI сторіччя вражають людей протягом віків.

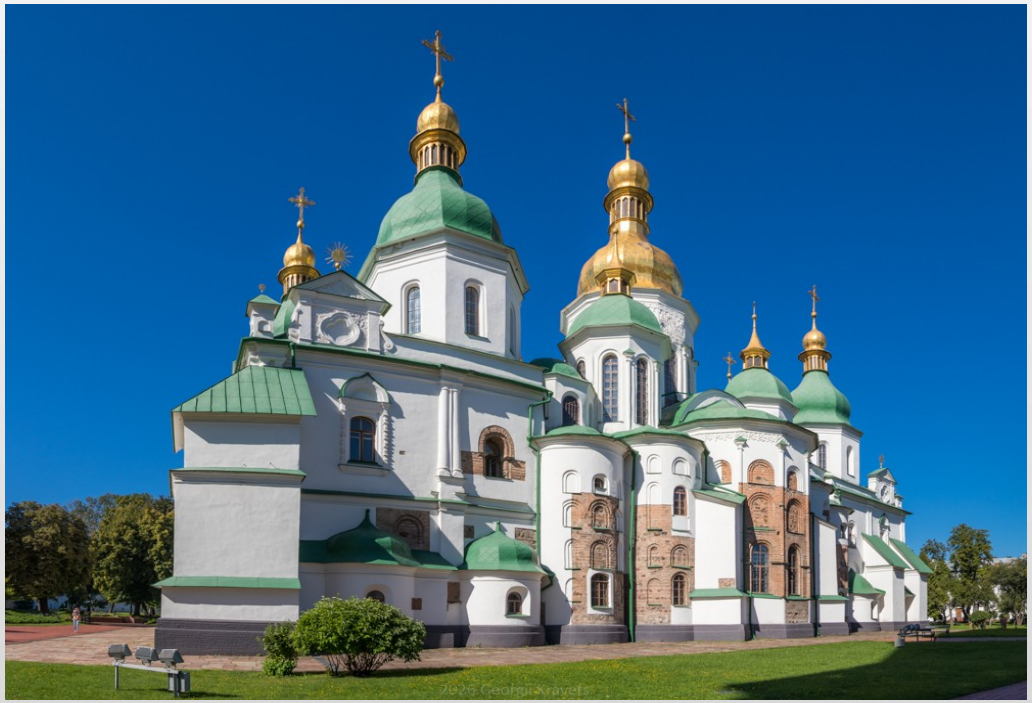
Собор зберігає художній спадок кількох поколінь.

У приміщення давніх відкритих галерей вбудовані каплиця митрополита Петра Могили та капела гетьмана Івана Мазепи.

https://sofiia-kyivska.ua/museum/1/

Софійський собор і прилеглі до нього монастирські споруди та Києво-Печерська лавра (разом – 28,52 га), є об’єктом Світової спадщини ЮНЕСКО (1990, 2023).

Східний фасад Софійського собору
https://baroko.ukrainaincognita.com/objects/sofijskyj-sobor-u-kyyevi/

МЕТОДИЧНИЙ КЕЙС
АКВАРЕЛЬ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА

«Софіївський собор.
Внутрішній вигляд», акварель,
Тарас Шевченко, 1846 р.

https://baroko.ukrainaincognita.com
/objects/sofijskyj-sobor-u-kyyevi/

МЕТОДИЧНИЙ КЕЙС

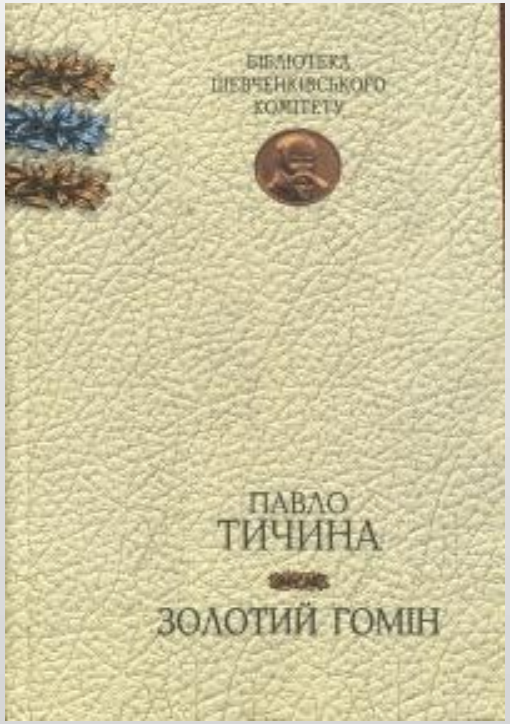
СОФІЯ КИЇВСЬКА В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

ПОЕМА ПАВЛА ТИЧИНИ «ЗОЛОТИЙ ГОМІН» (1917)

У поемі говориться про велич української держави крізь віки, згадуються предки, завдяки яким цей золотий гомін, що лунає Києвом у 1917 році, взагалі став можливим.

Хоча поет не називає конкретних імен князів, гетьманів чи митців, але й без них прокладає тяглість аж до часів Київської Русі: згадує дзвони Києво-Печерської лаври та Софії Київської.

Поема «Золотий гомін» – це оспівування духовного воскресіння України, поєднання минулого, сучасного й майбутнього в єдиній гармонії світла, музики та любові до Батьківщини.

https://surl.li/xgorjm

ДРАМА ІВАНА КОЧЕРГИ «ЯРОСЛАВ МУДРИЙ» (1944)

За жанром «Ярослав Мудрий» – драматична поема з рисами романтичної драми, хоча початково задумувалася як історична трагедія.

Тема твору – боротьба за єдність і могутність Київської Русі, показ патріотизму та відданості Батьківщині як князя, так і простого народу.

Ідея твору сформульована самим автором у передмові: «нелегке і часом болісне шукання правди й мудрості життя разом із народом на користь вітчизні».

Дія поеми охоплює період із 1030 до 1036 року в Києві. Головний герой – великий князь Ярослав Мудрий, який прагне об'єднати руські землі.

Будівництво Софії Київської наприкінці драми є символом прагнення Ярослава залишити часи воєн у минулому, увійти в нову, світлу епоху Київської Русі.

https://surl.li/admzko

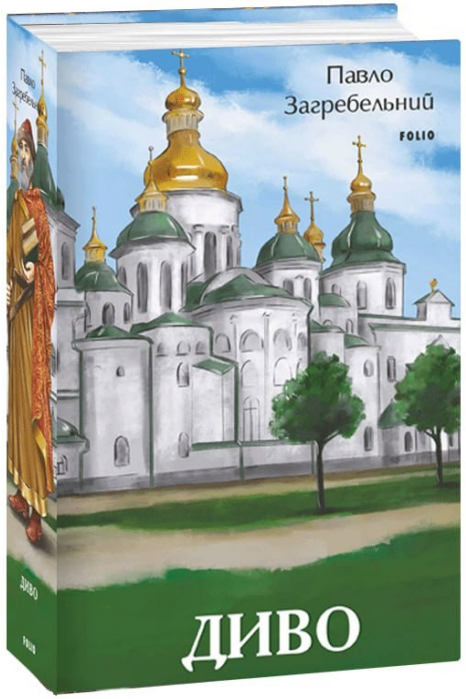
РОМАН ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ДИВО» (1960)

В історичному романі йдеться про Київську Русь доби Ярослава Мудрого, за часів якого сталося об'єднання земель руських і було зведено Софійський собор у Києві.

У романі письменник переплітає три сюжетні лінії:

- 992–1037 роки. Події X–XI століть пов'язують постаті будівничого Сивоока, який згодом збудує Софію Київську, з Ярославом Мудрим;
- 1941–1942 роки. Часи окупації Києва, професор Гордій Оттава намагається завадити німцям вивезти із Софії всі цінності;
- 1965–1966 роки. Син професора Борис намагається повернути з Німеччини стародавні манускрипти та покарати кривдника батька.

Роман порушує проблематику свободи творчості, фальсифікацій історії та відновлення історичної правди.

https://surl.li/imtbzf

МЕТОДИЧНИЙ КЕЙС ВІДЕОКОНТЕНТ

- Диво-ключі Павла Загребельного / Документальні фільми проєкту «Обирай українське» https://www.youtube.com/watch?v=Y51UDQxCph8
- Єременко О. Буктрейлер до роману Павла Загребельного «Диво» / Оксана Єременко https://www.youtube.com/watch?v=U88FuY8KXrQ
- Заяць О. Іван Кочерга «Ярослав Мудрий»: радіовистава / Олександр Заяць https://www.youtube.com/watch?v=ZFKg5abEQJA
- Історична проза Павла Загребельного. Українська література 11 клас https://www.youtube.com/watch?v=xbI5yIWac9c
- Літературний проєкт «Шедеври світової літератури», вип.14. Павло Загребельний / ЦБС Подільського району м. Києва https://www.facebook.com/watch/?v=150908024618733 6
- Павло Загребельний – Диво: роман про Софію Київську https://www.youtube.com/watch?v=rV1r8Y8Wk1o
- Павло Загребельний - Обличчя України https://www.youtube.com/watch?v=4zq3rBUPosQ

Використані джерела

- **Горчинська О.** Софійський собор в Києві / О. Горчинська. URL: https://the-city.kiev.ua/ua/article/sofiyskiy-sobor-kiev-137.
- **Губіна М.** Софія Київська — пам’ятка, що утверджує нас як націю / Марина Губіна. URL: https://sensormedia.com.ua/culture/sofiya-kyyivska-pam%CA%BCyatka-shho-utverdzhuye-nas-yak-naczi yu/.
- **Славетна Софія Київська**. Архітектурна довершеність собору. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11509/#google_vignette.
- **Софійський собор** (Київ). URL: https://clipr.cc/R1Lfb.
- **Софійський собор у Києві** // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/.
- **Софійський собор у Києві** / Українське Бароко. URL: https://baroko.ukrainaincognita.com/objects/sofijskyj-sobor-u-kyyevi/.
- **Софія Київська** - собор і заповідник Софія Київська. URL: http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/.

ДЯКУЄМО ЗА УВАГУ!

ВІДВІДАЙТЕ САЙТ ХАРКІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

HTTPS://SURL.LI/SKGUDK